

Na bijna tweeduizend jaar onder zes meter puin te hebben gelegen, ontdekte een Nederlander begin negentiende eeuw de eerste resten van Carthago. Een grote tentoonstelling in Leiden toont de culturele rijkdom van de stad.

IMCO LANTING BEELD RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN EN IMCO LANTING

Carthago als mentor van

Hanger in de vorm van een gezicht (glas pasta, 4e-3e eeuw voor Christus, hoogte 7 centimeter, gevonden in Carthago).

Ketting (vergulde zilver met parels, 7e-6e eeuw voor Christus, diameter 1,35 centimeter, gevonden in Carthago).

Schenkkkan in de vorm van een muis (terracotta, 3e eeuw voor Christus, hoogte 7,3 centimeter, gevonden in Thapsus).

Vanaf de Byrsaheuvel in Carthago, in huidige Noordoost-Tunesië, is het uitzicht over de Middellandse Zee fenomenaal. Een zware regenbui heeft de schuin aflopende paden tussen de ruïnes van de oude Punische woonwijk glibberig gemaakt. Meteen daarachter liggen moderne, meest witte villa's met eromheen weelderig begroeide tuinen en hoge heggen: de luxe villawijk van Tunis; de aantrekkingskracht van deze heuvel is na ruim tweeënhalf duizend jaar onverminderd groot.

Veertig jaar geleden nog maar werden deze overblijfselen van muren, cisternen en mozaïeken vloeren opgegraven. Ze zijn deels zwartgeblakerd: brandsporen van het inferno dat de Romeinen hier in 146 voor Christus aanrichtten. Voordat

'Overigens ben ik van mening dat Carthago verwoest moet worden.'

Rome uitgroeide tot een oppermachtig rijk, vernietigde ze haar grootste rivaal Carthago en bouwde er een nieuwe stad bovenop. Een hel op aarde moet het zijn geweest. In zes dagen tijd werd de stad vernietigd, waarbij de soldaten van huis tot huis gingen en alle inwoners die ze tegenkwamen, doodden. Vijftig- van de driehonderdduizend mensen mochten blijven leven. Zij werden als slaven afgevoerd naar Rome. Met de orgie van geweld was het mantra, waarmee de Romeinse consul Cato de Oudere, naar verluid, jarenlang elke toespraak in de senaat had afgesloten, bewaarheid: 'Overigens ben ik van mening dat Carthago verwoest moet worden'.

ronde haven

De ondergang van Carthago kwam niet uit de lucht vallen. In een proces van 150 jaar had het opkomende Rome haar belangrijkste concurrent langzaam maar zeker vleugellam gemaakt. De Carthagers beheersten eeuwenlang de hele westelijke Middellandse Zee. Nu waren ze al hun nederzettingen kwijt en hadden alleen hun hoofdstad in Noord-Afrika nog. Zelfs hun vloot was verdwenen. De opportunistische Romeinen duldden nu eenmaal geen gelijkwaardige partners, zeker niet wanneer ze, zoals Carthago, een bedreiging konden vormen voor hun expansiedrang. En toch, hoe precair de situatie ook was, de Carthagers waren nog steeds niet van zins zich te laten ringeloren door de steeds agressiever wordende tegenstander. In het diepste geheim legden ze een militaire haven aan, met ruimte voor zo'n 180 nieuwe oorlogsschepen.

Begin twintigste eeuw vonden archeologen de ronde haven terug. Langs de kant staan tegenwoordig woonhuizen en er varen plezierjachtjes rond. In het midden van de haven, op een eilandje, is kortgeleden een Carthaags droogdok blootgelegd. Was het met de moed der wanhoop waarmee de inwoners deze haven indertijd aanlegden, of geloofden ze nog in een overwinning? Toen Cato (de man die van alle Romeinse politici de grootste haat koesterde jegens Carthago) in 153 voor Christus een bezoek bracht aan Carthago en dacht een gebroken stad aan te treffen, was hij woest over de welvaart die hij om zich heen zag. Hij riep uit: 'Carthago wil simpelweg niet sterven!'

zelfmoord

Terug in Rome stuurde hij aan op vernietiging van de 'barbaren'. Een minimaal excuus (Carthago had een naburige stam aangevallen) was voldoende om de senaat over de streep te trekken. Tienduizenden

Een deel van de militaire haven die Carthago in het diepste geheim aanlegde.

zenden manschappen staken in 149 voor Christus over naar Afrika en omsingelden de stad. Drie jaar later volgde de 'Romeinse holocaust'. Honderd jaar later besloot keizer Augustus (27 voor Christus - 14 na Christus) Carthago te herbouwen. Het werd de nieuwe hoofdstad van de Romeinse provincie Africa. De bouwers begroeven de ruïnes onder een metersdikke laag puin, waarop nieuwe tempels, baden, fora en huizen verrezen. Maar het oude Carthago was nog niet vergeten. In Rome hing nog steeds een gevoel van ressentiment jegens de verslagen rivaal. In Romeinse theaters werden Carthagers belachelijk gemaakt en Romeinse en Griekse historici als Diodorus en Plutarchus, schilderden hen af als geperverteerde barbaren, die kinderen offerden aan hun goden.

In het epos *Aeneis* (29 en 19 voor Christus), van dichter Vergilius, werd de ondergang van Carthago onderdeel van het grote Romeinse verhaal. De vrouwelijke stichter van Carthago, prinses Dido, die verliefd was op de Trojaanse prins

Aeneas, smeekte hem na zijn vertrek uit Carthago, terug te keren. Dat gebeurde niet, omdat Aeneas de goddelijke opdracht had Rome te stichten. Nadat ze Aeneas en het nieuwe rijk voor eeuwig had vervloekt, pleegde ze zelfmoord. Vergilius zag de tweedracht tussen de steden echter plaatsmaken voor harmonie nu de stad onderdeel was van het Romeinse Rijk. *Aeneis* miste haar uitwerking niet. Het onvermijdelijke noodlot van Carthago en tegelijk de verheffing van Romeinse waarden nestelden zich in het collectieve geheugen.

lastercampagne

Tegen de lasterlijke verhalen over de Carthagers was geen kruid gewassen. De Britse historicus Richard Miles zegt in zijn boek *Carthage must be destroyed* dat de manier waarop Rome Carthago's rijke geschiedenis manipuleerde en herschreef, behoort tot de meest geslaagde lastercampagnes ooit. Tot op heden wordt Carthago door menigeen, inclusief historici, in verband gebracht met barba-

EXPOSITIE

'Carthago'

27 NOVEMBER 2014 T/M 10 MEI 2015.
RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN,
RAPENBURG 28, LEIDEN. DINSDAG T/M
ZONDAG: 10.00 - 17.00 UUR.

Carthage must be destroyed

RICHARD MILES, UITG. PENGUIN BOOKS,
ISBN 9780143121299, PRIJS € 18,85.
>> www.rmo.nl

het Romeinse Rijk

Grafstenen op de kinderbegraafplaats van Carthago.

rij en kinderoffers. Europese kolonisten gebruikten, een paar honderd jaar geleden, het Romeinse Rijk als blauwdruk voor hun veroveringen en omgang met inheemse volkeren, die symbool stonden voor de Carthagers. Daarnaast zijn veel historici en archeologen sinds de vondst van Carthago geobsedeerd door de vermeende kinderof-

Zwartgeblakerde resten in oude Punische wijk op de Byrsaheuvell.

fers. Of de gruwelijke taferelen nu echt hebben plaatsgevonden of niet, de focus op die vraag alleen al, toont het succes van de haatcampagne. Begin vorige eeuw leek het er even op dat de Romeinen gelijk hadden. Aan de rand van Carthago werden duizenden urnen met botresten van kinderen en dieren opgegraven en daarnaast nog eens honderden grafstenen. Een wandeling tussen de duizenden jaren oude stenen is ook tegenwoordig nog indrukwekkend. Onwillekeurig denk je aan de mogelijkheid van kinderoffers. Maar Richard Miles gelooft het niet. Hij verklaart de macaber aandoende begraafplaats door de hoge kindersterfte in de oudheid – de helft van alle kinderen stierf voor het tweede jaar – en het feit dat jonggestorvenen gecremeerd en buiten de gemeenschap begraven werden. Het laat zien dat Carthago ook tegenwoordig nog in de verdediging wordt gedrongen en in de schaduw staat van het Romeinse succesverhaal. De werkelijkheid is een andere: zonder Carthago als 'mentor' had het Romeinse Rijk nooit zo groot kunnen worden. ■

de geschiedenis van Carthago in vogelvlucht

Carthago werd, waarschijnlijk in de negende eeuw voor Christus, gesticht door Feniciërs uit het huidige Libanon (pas vele eeuwen later werden ze ook Puniërs genoemd), waar het volk steeds verder in het nauw werd gedreven door de aspiraties van het Assyrische Rijk. In hun thuisland hadden de Feniciërs al vele eeuwen respect afgedwongen met hun geavanceerde producten als juwelen, fijn borduurwerk, huishoudelijke en landbouwproducten naar landen in de hele oostelijke mediterrane wereld exporteerden. Nu lag het westen onder handbereik. Vanuit hun nieuwe kolonie, gelegen op een strategische locatie, bouwden ze een indrukwekkend handelsimperium op, met nederzettingen op de eilanden Sardinië, Sicilië en het Iberische schiereiland. Ook vanuit Afrika kwamen producten via Carthago overal in de mediterrane wereld terecht, die voornamelijk uit stadstaten met een regionale functie bestond.

Religie was naast handel de belangrijkste spil waar de Carthaagse samenleving om draaide en dat was niet voor niets. De door de politieke elite beheerde tempels verdienden goud geld aan de offers die de inwoners (verplicht) brachten aan diverse goden. Baäl-Hammon, Tanit en Melqart vormden de kerngoden van dit pantheon. Op het gebied van landbouw en veeteelt had Carthago een enorme voorsprong op anderen dankzij een standaardwerk dat ene Mago hierover schreef. Het boek was zo waardevol, dat het later door de Romeinen en Grieken werd vertaald, waarna de oorspronkelijke versie verdween. Maar hoe welvarend Carthago ook was, het ontbrak haar aan één aspect: sociale cohesie. Precies dat maakte het rijk zeer kwetsbaar voor kwaadwillenden zoals Rome. Dat wordt duidelijk als je kijkt naar de inrichting van Carthaagse steden. Waar de Romeinen bekend stonden om hun badhuizen, amfiteaters en andere openbare gebouwen, bestonden dergelijke publieksgebouwen in Carthago zeer waarschijnlijk niet. Carthagers waren voornamelijk op handel gerichte individualisten. In tijden van oorlog vertrouwden de inwoners op huurlingen, die overal vandaan kwamen. Die vochten niet zozeer in het belang van Carthago maar in de eerste plaats voor hun soldij. Daarentegen voelden de Romeinen zich indirect nauw betrokken bij de geregelde militaire campagnes van hun meestal gedisciplineerde legers. De hele gemeenschap pikte na elke overwinning een graantje mee van de oorlogsbuit en herstelbetalingen, in de vorm van gratis voedsel of vermaak, het bekende 'brood en spelen'.

het verval

Het Romeinse Carthago was de derde stad in het rijk, na Rome en Alexandrië. Bewijzen van die Romeinse bloeiperiode zijn te zien op de Byrsaheuvell maar ook in het Bardomuseum in Tunis, met haar spectaculaire collectie mozaïeken. Het amfiteater van El Jem was indertijd een van de grootste van het hele Romeinse Rijk. Verschillende Carthaagse cultuurelementen

werden 'ver-Romeinst'. Dat gold voor de cultus rond de godin Tanit, terwijl de god Baäl-Hammon simpelweg een andere naam kreeg: Saturnus Africanus. In de Romeinse periode was er een bloeiende christelijke gemeenschap in Carthago (zie christelijk Carthago). In 439 namen de Vandalen de stad in. Uiteindelijk kreeg de stad steeds minder betekenis en werd vergeten.

Hannibal

Drie keer lagen Carthago en Rome militair met elkaar in de clinch. In de Eerste Punische Oorlog (264 voor Christus–241 voor Christus) verloor Carthago haar Siciliaanse nederzettingen aan Rome. Ze behielden hun handelssteden op het Iberische schiereiland. De Tweede Punische Oorlog (218 voor Christus–201 voor Christus) draaide voor Carthago ook uit op een drama. Aanvankelijk leek het er nog op dat de legendarische veldtocht van Hannibal Rome klein zou krijgen. Met tienduizenden soldaten én 37 olifanten was hij vanuit Spanje via Zuid-Frankrijk, over de Alpen, Italië binnengetrokken. Daar versloeg hij het ene na het andere Romeinse leger. De verovering van Rome leek binnen handbereik, maar toen de Romeinen optrokken naar Carthago, zag Hannibal zich gedwongen om naar huis te gaan. Een nederlaag volgde, waarna ook Spanje moest worden opgegeven. De stad deed daarna nog één poging zich te herpakken. Tevergeefs: de Derde Punische Oorlog betekende haar ondergang.

Godin met een leeuwenhoofd (terracotta, eerste eeuw na Christus).

christelijk Carthago

Gedurende de Romeinse periode woonden er christenen in Carthago. Eerst ondergronds, omdat ze werden vervolgd. Geregeld werden gelovigen in het amfiteater voor de wilde dieren gegooid. De bekendste christelijke naam uit de Romeinse provincie Africa is die van kerkvader Augustinus (354–430). Hij werd geboren aan de noordkust en verbleef geregeld in Carthago. Tijdens twee concilies die in Carthago werden gehouden (in 397 en 418) werd de canon van het Nieuwe Testament bekrachtigd. Er zijn in Carthago en andere steden uit de oudheid, zoals Dougga en Sousse, diverse kerken blootgelegd, die stammen uit het begin van onze jaartelling. In Leiden zijn tegels met christelijke afbeeldingen, onder meer afkomstig uit het Musée National de Carthage, te zien. Morgen organiseert het Rijksmuseum van Oudheden een Engelstalige lezing over christelijk Carthago. Voorjaar 2015 volgt een Nederlandstalige lezing.

Carthago in Leiden

Begin negentiende eeuw ontdekte de Nederlander Jean Emile Humbert (1771–1839) de resten van het Punische Carthago, onder de Romeinse ruïnes. Veel van de objecten die Humbert opgroef werden aangekocht door het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Samen met bruiklenen uit vooral de grote Tunesische musea zijn ze vanaf 27 november te zien in de grote tentoonstelling 'Carthago', die duurt tot 10 mei 2015.